

Huomioita nykyromaanien ja -novellien vaillinaisista lauseista

Nykykirjallisuuden pyrkimys puheenomaisen kieleen ilmenee mm. *f i n i t t i v e r b i t t ö m i e n* lauseiden runsaudessa. Asiaproosaan keskittyvissä suomen kieliopeissa nämä lauseet on kuitattu melko ylimalkaisin huomautuksin. Setälän lauseopissa samoin kuin Ikolan Suomen kielen käsikirjassa mainitaan täydellisen 1. finiittiverbillisen lauseen ohella vaillinaisen lause ja esitetään siitä muutamia tavallisimpia käyttöyhteyksiä. Penttilän kielioopin huomiot ovat edellisiä yksityiskohtaisempia; lauseita nimitetään elliptisiksi tai vaillinaisiksi. Kieliooppien niukka-sanaisuus ei anna paljonkaan apua vaillinaisuuden tarkkaajalle. Ilmiökenttä on laaja ja monivivahteinen.

Helsingin yliopiston viimekevällä kielenviljelyn kurssilla tutkittiin vaillinaisia lauseita 11 äskettäin ilmestyneestä kotimaisesta romaanista ja novellikokoelmasta.¹ Niiden osuus otoksen koko lausemäärästä vaihteli 6 % :sta 16 % :iin. Ne ovat yleensä lyhyitä: 1-sanaisia oli koko määrästä n. 25 %, 2-sanaisia n. 30 %, 3-sanaisia n. 20 %, 4-sanaisia n. 11 % ja 5- ja useampisanaisia n. 14 %. Yksi-

sanaisen lauseen muodosti yleisimmin substantiivi tai partikkeli. Kaksisanaisista olivat tavallisimpia kahden partikkelin lauseet, sitten yleisyyssjärjestyksessä substantiivin ja partikkelin, kahden substantiivin, adjektiivin ja substantiivin, pronominin ja substantiivin jne. lauseet.

Kieliopin kriteerein poimitusta aineistosta todettiin seuraavat tapausryhmät:

1. Vaillinaisia ovat usein lyhyet huudahdukset, kehotukset ja käskyt. Esim. *Suu kiinni*. Kuka täällä vielä puhuu? (Katz s. 42) / Sä et usko kuinka ne välillä tappeli. *Voi sitä rytinää* (Sinkkonen s. 13).
2. Toivotukset ja tervehdykset ovat yleensä elliptisiä. Esim. *Iltaa*, tyttö melkein kuiskaa ja jää seisomaan ovelle (Mukka s. 93) / *Hyvää ruokahalua!* Hän heitti repun nurkkaan ja katseli Meecriä, joka punasteli mielihyvästä (Katz s. 96).
3. Finiittiverbittömiä ovat monesti lyhyet kysymykset, samoin varsinkin sellaiset vastaukset, jotka seuraavat muodollisesti täydellistä kysymystä. Esim. Eräs tuttava järjestää. — *Kuka? Ai jumppamaikka? Tuleva?* (Pennanen s. 77) / »*Juotavaa?*» hän sanoi ja huomasi samassa olleensa tarpeettoman lyhytsanainen (Suosalmi s. 87) / Mistä hän sitten sai ilmoituksen? *Välieselimiltä, lähempää kaupunkia* (Mannerkorpi s. 91).
4. Vaillinaisuutta on myös lyhyissä totea-

¹ Otos käsitti kustakin 100 umpimähkään valittua sivua. Aineiston poimivat Ann-Marie Bodalew, Keijo Erander, Merja Hirvensalo, Pirkko Joenpelto, Tytti Jäppinen, Elisabeth Karlsson, Sirpa Kuusisto, Satu Laine, Maija Loikas, Riitta Matilainen, Pirkko Tuomanen. Aineisto oli seuraavista teoksista: Anu Kaipainen, Magdaleena ja maailman lapset; Daniel Katz, Kun isoisa Suomeen hiihti; Jarkko Laine, Kun ruumissaatto; Juhla Mannerkorpi, Sudenkorento; Timo K. Mukka, Kyyhky ja unikko; Eila Pennanen, Pientä rakkautta; Lassi Sinkkonen, Solveigin laulu; Kosti Sironen, Barbarella; Kerttu-Kaarina Suosalmi, Hyvin toimentulevat ihmiset; Eino Säisä, Hyviä päiviä; Toini Virisalo, Ei kiitos.

muksissa ja luonnehdinnoissa, joissa on jäljellä vain ilmauksen ydin. Esim. *Omituista*, en kysynyt nimeäsi (Sironen s. 45) / *Kuin hautajaisissa*, Elena ajatteli ja purskahti äkkiä hermostuneeseen itkuun (Suosalmi s. 184) / En taida jaksaa nyt kauppaan, minä sanon. *Raskasta seisoskelua vaan* (Mannerkorpi s. 18).

5. Vaillinaisuus ja katkelmaisuus on yleinen tyylikeino eläytymisesityksessä, samoin kuin repliikeissä. Samaan yhteyteen liitetään aineksia, joilla ei ole selvää yhteyttä toisiinsa. Esim. Olisi vain pysynyt kotonaan . . . saanut katsella sitä maisemaa, *illan äänet siinä* (Säisä s. 28) / *Kevät*, kun olen kuollut ja pikku Darja nyyhkyttää haudallani (Mukka s. 85) / *ja sitten kaupungilla huhu* että olit ryppännyt tahalasi ja *me pitkät psykologiat* että mikä on tahallaan mikä vahingossa (Mannerkorpi s. 204).

6. Todella vaillinaisia ovat lauseet, joissa ilmaisu jää puheen tai ajatuksen kulkua myötäillen aivan keskeneräiseksi. Lauseen alussa on useasti konjunktio tai relatiivi-pronimi, joka saattaa olla lauseen ainoakin sana. Esim. Isä ei kestäisi kuule jos (Kaipainen s. 233) / Mitä sä luulet mun tekevän. *Mä . . .* (Sinkkonen s. 188) / Oli saanut pilkkeen syntymään naisen silmään, ja sitten oli jo itsekin alkanut miettiä, *että jos* (Pennanen s. 162).

7. Runsaasti käytetään sellaisia vaillinaisia lauseita, jotka näyttävät syntyneen jonkin yksityiskohdan tähdennystarpeesta. Asiaproosan kannalta muuhun yhteyteen kiinteästi kuuluva ilmaus, monesti sivulausekin, on erotettu pisteellä omaksi virkkeekseen. Esim. Muutamilla valituilla on sellainen lahja. *Varmuus* (Laine s. 9) / Saara viritti kehukanteleensa ja viidessä minuutissa minut oli myyty. *Koko kesäksi ja mahapalkalla* (Sinkkonen s. 106) / Vanhat synnit vaivaavat mieltä. *Tai paremmin ne tekemättömät synnit* (Virisalo s. 36).

8. Elliptiset lauseet ovat tyyppisiä vauhdikkaalle kerronnalle ja eläytymisesitykselle. Vilkkaan toiminnan vaikutelma syntyy, kun kuvat vaihtuvat nopeasti. Verbit voivat osoittautua hankaliksi jaksoissa,

joissa kuvat kulkevat usein muuttuvassa ajassa. Esim. Tyttö oli kuin käärme, minun oli haettava hänet tanssiin, *rohkea painallus*, hän on sylissä (Sironen s. 83) / *ja urakoitsija, kenraali, marsalkka* mikä lie-nee siviilipuussa odottamassa *montun reunalla ja yhtäkkiä, räjähdys, eikä ketään, montu-ummissa* (Mannerkorpi s. 134) / Nyt pitää opiskella kieliä, *nyt voimisteluharjoitus, nyt juoksulenkki, nyt yhteiskuntapoliittinen opiskelu, nyt runojen väsäminen* (Sironen s. 9).

9. Toiminnan kuvausten ohella vaillinaisuutta esiintyy myös ihmisten, tunnelmien, maisemien yms. luonnehdinnoissa. Verbin ellipsisä pyritään pysähtyneeseen tyyliin. Esim. *Mummoja liinoissaan. Virkanaisia minkkilakeissaan. Emäntiä ulstereissa* (Virisalo s. 13) / *Taivas raskaan musta, pilvet sateeseen päin, valmiina synnyttämään* (Laine s. 196) / *Turpeat, punaposkiset kasvat, hiukset otsalla ja korvien edessä, sileiksi kammattut kuin nuollut, mutta takaa sotkuiset* (Pennanen s. 80).

10. Pitkät elliptiset lauseet tai lauseketjut ovat monesti luettelomaisia. Esim. *Tuvan perällä pöytä ja pöydässä emäntä ja minä ja lautaset ja kaksi ruukkua ja leipää ja voita ja* (Mannerkorpi s. 160) / *Velat, korot, lyhennykset, miehen sairaus, pojan kärsimät vääryydet Opistoon pyrkiessä, tyttären taiteellisuus* (Pennanen s. 48).

Vaillinaisten lauseiden ilmiöryhmä osoittautui monisiseksi ja osin pulmalliseksi. Kielioppien suppeista maininnoista ei juuri ollut apua. Selvästi vaillinaisten tyyppien ohella oli runsaasti tulkinnanvaraisia. Elliptisyys on eri tapauksissa eriasteista. Tämän havaitsee helposti, kun pyrkiä täydentämään lauseita jollakin finniittiverbillä. Muodollisesti vaillinaisia lauseita on runsaasti, elliptisiä vähemmän. Eteen tulee kysymys, milloin syvärakenteessa on täydellinen lause, milloin ei.

Vaikeasti tulkittavia ovat esim. *kuin*-tapaukset, joissa raja komparatiivisen lauseen ja kahta lauseenjäsentä yhdistävän konjunktin välillä jäi hämäräksi. Selvästi elliptisistä johti kokonainen sarja ei-elliptisiltä vaikuttaviin. Esimerkkejä eriateisuudesta: Martta aukaisi tukkansa

kuin riikinkukko pyrston ja värisytti sitä mennessään (Kaipainen s. 162) / *Minä en voi sanoa niin kuin eräs matineatut-tava* — — (Säisä s. 13) / *Ja pitääkö aina olla niin kärkevän radikaali, niin kuin sinä* (Virisalo s. 146). Rinnasteisista lauseista, joissa on yhteinen predikaatti, on tietysti toinen aina muodollisesti vaillinainen. Vaillinaisuus on kuitenkin monenasteista; todella elliptisiltä vaikuttavat vain sellaiset tapaukset, joissa toistamatta jätetty predikaatti olisi muussa muodossa kuin esillä oleva. Esim. Ehkä minä olen ensimmäinen partainen, ja sinä ensimmäinen parraton (Mukka s. 32) / Me olemme täällä . . . tai oikeastaan vain minä (Mukka s. 85) / Tilasimme kahvit ja minä lisäksi yhden pullon A-kaljaa (Mannerkorpi s. 114). Vielä ilmeisemmin kuin persoonan vaihdoksessa tulisi vaillinaisuus esiin verbin tempuksen vaihdoksessa.

Eroa lauseen ja lauseenosan välillä oli vaikea ratkaista. Monien kirjailijoiden suosima pitkävirkkeinen, katkelmallinen tyyli hankaloitti lauseen rajojen havaitsemista. Irrallisten ilmausten ja lauseiden rajamaasto aiheutti päänvaivaa. Katkelmaisissa repliikeissä ja katkonaisessa eläyty-misesityksessä oli runsaasti muuhun yhteyteen löyhästi liittyviä lisäyksiä. Lauseiksi ne tuntuu aiheelliselta tulkita silloin, kun niitä voi suhteellisen luontevasti täydentää jollakin verbillä tai laajem-malla sanaryhmällä. Esim. Mutta arkisia-han nämä asiat aina ovat, jokapäiväisiä niin kuin leipä ja lenkkimakkara, lapsille kengät jalkaan, eihän täällä tarkene pak-kasilla niin kuin kedon kukkanen, ja alushou-sut ja villatakki ja sydäntipat (Kaipainen s. 194) / Kahdeksan metriä, siinä oli jo tilaa ja leveys viisi, siinä mahtuivat olemaan lapset (Suosalmi s. 7) / — — no jo nyt on kumma ettei tämä melodia loppu, väki-valtainen loppu, minä ripustan haiman kir-joituspöydän yläpuolelle — — (Sironen s. 268). Vaillinaisiksi lauseiksi tekee mieli nimittää myös lyhyitä, muusta yhteydestä irrallisia puhutteluja ja huudahduksia, joskaan niitä ei juuri voi luontevasti täy-dentää millään verbillä. Esim. *Solveig!*

Tule heti sisälle ja vedä ovi kiinni (Sink-konen s. 94) / *Hei!* Sähän olet ajoissa (Sinkkonen s. 201) / *Pieti, Pieti . . .*, sinä kuiskaat huulet kalpeina (Mukka s. 37).

Kirjailijoiden välimerkintä poikkeaa tuntuvasti asiaproosan yleisestä käytän-nöstä. Esim. Mannerkorven teoksesta olisi ensinnä pitänyt selvittää välimerkintäjär-jestelmää ja sitten vasta tarkata vaillinai-sia lauseita. Lauseiden rajat eivät olleet yksiselitteiset. Paikoitellen oli isot kirjai-met jätetty kokonaan pois. Monissa teok-sissa pisteet katkoivat asiaproosan kan-nalta selviä kokonaisuuksia, Mannerkor-vella jopa sanojakin. Esim. *Entä. Suunni? Telmanne. Voitteko. Kertoa jotakin. Siitä?* (Mannerkorpi s. 26) / Miten saarna tu-hoaa rakkauden. *Pelko. Epäluulo* (Laine s. 15). Pilkkuja käytettiin pitkissä lause-ketjuissa pisteiden sijasta. Ne saattoivat katkoa sanaryhmiä, osoittaa taukoja, painottaa lauseen eri osia. Esim. *Niin, Mark-ku ja se kaveri lähtivät, minä nukuin yöni oikein taivaallisesti, aamulla, ei ei aamulla, minähän heräsin vasta keskipäi-vällä, keskipäivällä minä olin levoton kun-ten tuli jo sanottua, nälkä ja kahvijano, ajattelin heti Hatia ja sitä koirahullua* (Sironen s. 261) / *koko muistikunta, kenellä keuhkotauti kenellä AF-gamma, mitä me vel-jet siskot kaiken karvan marsalkoista, olkoon miten viisas mies tahansa mutta liian on humaani, sanoo muka että AF-gamma tai jotakin muuta yhtä informatiivista, ei muka tahdo säilyttää, no älköön tahtoko sitten, vapaus kaikilla ja niinkuin Suuressa sa-nassa sanotaan, aika itkeä ja aika nau-raa* — — (Mannerkorpi s. 199).

Yleisimmin lauseista on heittynyt väri-tön olla-verbi. Ellipsi tuntuu luonnolli-selta, koska kopulan merkitystehtävä on vähäpätöinen. Lyhyissä nominaalilau-seissa on usein pelkkä adjektiivi. Tavallisia ovat myös pelkän substantiivin muodosta-mat lauseet, joihin monesti liittyy täsmen-tävä relatiivilause. Tyyppillistä olla-verbin ellipsi on olennaisiin piirteisiin keskitty-vässä kuvauksessa. Esim. *Lämmintä, kir-kasta, silmäluomia kuumotti* (Säisä s. 30) / Nainen puhui puhumistaan, *oikea rokka-*

pata, Veijo ajatteli (Suosalmi s. 234) / Tiedättehän tuollaiset vanhat omakoti-alueet, tontit pieniä, talot rakennettu ilman asemakaavaa, kaikki sikinsokin, omenapuut kuin sammal joka paikassa (Pennanen s. 10).

Predikaatin asemassa voi olla I infinitiivi. Huomattava osa tällaisista lauseista kuuluu *olla*-verbin ellipseihin. Näiden ohella voi havaita sellaisia kysymys- ja relatiivilauseita, joiden täydennykseksi sopii *pitää*-, *täytyä*- tai *voida*-verbi tms. Esim. *Miksi mennä naimisiin*, jos sisäinen rauha vaatii erakkuutta (Virisalo s. 125) / Ei ollut ketään, *johon turvautua* (Kaipainen s. 89) / Sikäli kuin kaupungista siten tapaa eläviä ihmisiä, *joihin solmia suhteita* (Virisalo s. 102). Huudahduksen huonteisissa lauseissa I infinitiivi on yleinen. Esim. *Päästä nyt musta koko kesäksi ja saada vielä syksyllä viis tonnia puhdasta rahaa* (Sinkkonen s. 106).

Predikaatin tehtävässä on monesti III infinitiivi. Inessiivimuodon avulla kirjailijat näyttävät kuvaavan tilannetta, jossa tapahtumat ovat pysähtyneet tiettyyn hetkeen. Ilmaisuu pyrki kuvanomaisuuteen. Esim. Hän katsoi Paulaa, *isot ulkonevat silmät tuijottamassa häneen* — (Suosalmi s. 218) / *Vietnamlainen pikkutyttö parkumassa palohaavat kulumillaan* (Kaipainen s. 79). Illatiivimuodolla taas korostetaan toimintaa. Sitä käytetään myös välinpitämättömyyttä ilmaisevissa huudahduksissa. Lauseita voitaisiin yleensä täydentää *käydä*- tai *lähteä*-verbillä. Esim. — — *padat ja kattilat putosivat laiturille kauhealla kolinalla ja kierivät joka suuntaan. Minä niitä keräämään* (Katz s. 88) / *Mitä tuossa anteeksi pyytelemään* (Kaipainen s. 85).

Ellipsiverbeistä ei juuri selviä ryhmiä. Varsinkin puheenomaisesta ilmaisusta, kysymyksistä, vastauksista, huudahduksista ja ajatuksenkulun esityksestä, on voinut heittyä miltei mikä verbi tahansa. Esim. *Minä en voi sietää, että sellaista minun nähteni* (Kaipainen s. 260) / Jos ne alkaa poikia, *kyllähän me kahdestaan oli Ritva sanonut* (Säisä s. 60).

Sangen heterogeenille finiittiverbittö-

mien lauseiden ryhmälle on ymmärrettävästi vaikeata löytää sopivaa nimitystä. Vaillinainen lause on käsittäkseni ainakin riittävän yleisluonteinen. Erityislajit, kuten esim. nominaalilause, ansaitsevat omat luonnehtivat nimityksensä. Jonkinlaista terminologista selvennystä merkitsisi kenties se, että käytettäisiin kielen yksikkönä vaillinaista lausetta ja puhunnan yksikkönä vaillinaista ilmausta.

Huomattava osa lauseista kuuluu puheenomaiseen kieleen: repliikkeihin ja eläytymisesitykseen. Varsinkin dialogi on lyhyttä. Suuri osa siitä on nopeaa, iskevää, tiivistä puhetta. Toisaalta nykyprosaistit suosivat epätäydellistä, katkonaista replikointia, jonka väljä lauserakenne ja irrallisten lisäysten runsaus antavat huomattavasti asiatyylin ilmaisusta poikkeavan vaikutelman. Tajunnanvirtateknikka, jossa ajatuksenkulkua esitetään pitkissä, hajanaisissa, katkelmaisissa virkkeissä, on yleistä. Finiittiverbejä ei epätoiminnallisessa ilmaisussa välttämättä tarvita; asia esitetään mieluummin substantiivien avulla, kuvina. Puheenomainen ilmaisu on tavallisesti aivan epätäydellistä. Puhetilanteen oletetaan täyttävän aukkoja.

Toisaalta vaillinaisuutta käytetään tyylikeinona kuvauksissa. Lauseet ovat usein pitkäkköjä. Toiminnankuvaukset tuntuvat saavan vauhdikkuutta verbin ellipseistä; varsin toiminnallisetkin verbit voivat heittyä. Vaikka verbit ovat kielen dynaamisimpia sanoja, ne haittaavat jaksossa, joissa aika vaihtelee nopeasti. Muunlaisessa kuvauksessa, esim. maise-man luonnehdinnassa, pyritään hidastuneeseen tyyliin. Kuvaus keskittyy olennaiseen piirteisiin; finiittiverbit vain haittaisivat, toisivat kuvaan tarpeetonta toimintaa.

Finiittiverbittömien lauseiden osuus taideproosassamme on melkoinen. Perinpohjainen tutkimus olisi tarpeen. Asia-proosastakin pitäisi saada tarkka selonteko. Kielenkäytön ohjekirjojen suppeisiin neuvoihin saataisiin näin tarpeellista lisäystä. Tuntuvin ero asia-proosan ja taideproosan välillä on ilmei-

sesti puhetyylisessä esityksessä. Kirjailijat pyrkivät luomaan mahdollisimman aitoa kieltä ja käyttävät tyylikeinona väljä-rakenteista, epätäydellistä ilmaisua. Tähdellistä olisi selvittää, missä määrin katkelmainen tyyli on yleistynyt asiaprosassa. Osoitukseksi vaillinaisuuden yleisyydestä esitän seuraavat laskelmat, jotka eivät aineiston tulkinnanvaraisuuden vuoksi ole aivan täsmällisiä, mutta ovat joka tapauksessa suuntaa antavia.

	vaillinaisia laus. 100 sivulla yht.	% 100 sivun kaikista lauseista
Kaipainen	724	n. 16
Katz	332	6,6
Laine	714	14,8
Mannerkorpi	900	—
Mukka	208	6
Pennanen	364	8,6
Sinkkonen	300	7,5
Sironen	137	—
Suosalmi	327	6,3
Säisä	433	10
Virisalo	377	8,8

SEIJA AALTO

Kielitoimiston tiedonantoja

Kreikkalaisten kirjaimien nimissä suositellaan pitkän vokaalin merkitsemistä: *beeta*, *zeeta*, *eeta*, *ioota*, *myy*, *nyy*, *ksii*, *pii*, *fii*, *psii*, *omega* (mutta *omikron*), ja *h*:llisiä kirjoitusasuja *theeta*, *rho* ja *khii*.

*

Tavallisesti kartetaan virkkeen ja varsinkin kappaleen aloittamista numerolla, koska numeroissa ei ole isoa ja pientä kirjainta vastaavia tyypejä. Tätä ei kiellautakunnan mielestä ole pidettävä minään ehdottomana sääntönä, vaan esim. sotahistoriallisessa tekstissä voidaan virke hyvin aloittaa merkinnällä *II AK* 'Toinen armeijakunta'. Jäähän virkkeen alku erityisesti osoittamatta aina, kun siinä on erisnimi tai isokirjaiminen lyhenne, eikä sellaista kuitenkaan karteta. Tärkeintä on tekstin luonteva kulku.

*

Hyväksytään verbit *bromata*, *fluorata*,

jodata, *kloorata*, *kromata* (= bromittaa, fluoroida, jodittaa, kloorittaa, kromittaa).

*

Sanojen *interdisciplinary* (engl.), *tärvetenskaplig* (ruots.) sopivana vastineena pidetään sanaa *tieteidenvälinen*.

*

Suosittelaa edelleen kaksoispisteen käyttöä päätteen edellä lyhenteissä, jotka luetaan kirjaimittain tai täydellisinä, esim. *RUK:n* 'är-uu-koon' tai 'Reservi-upseerikoulun'. Jos vokaaliloppuinen lyhenne luetaan tavallisen sanan tapaan, se yleensä kirjoitetaan kaksoispisteettömänä (*NATOa* tai mieluummin *Natoa*), konsonanttiloppuinen lyhenne taas *i*:llisenä (*BOACia* tai *Boacia*).

*

Prof. Veikko Väänänen ehdotuksesta on otettu käyttöön termi *tapute* 'piirtokirjoitusten tallentamiseen käytetty, pinnan kuvioihin harjalla kosteana kiinni taputettu paperi' (engl. *squeeze*, saks. *Abklatsch*).

*

Rekisteröidyt kaupanimet sellaiset kuin *Ford* tai *Orlon* ovat periaatteessa erisnimiä, ja ne kirjoitetaan siis yleensä isolla alkukirjaimella. Niillä on kuitenkin vahva taipumus appellatiivistua: *mono* ja *heteka* käsitetään nykyään yleisnimiksi. Siten kaupanimi esim. rinnan tavara-luokkaa merkitsevän yleisnimen kanssa esiintyessään voidaan kirjoittaa myös pienin kirjaimin (*nailon* — *orlon*), jopa kielen sanatyypeihin mukautuneena, esim. *aspiiriini* (*Aspirin*), *teryleeni* (*Terylene*).

*

Termin *overhead projector* vastineeksi ehdotetaan sanaa *piirtoheitin*.

*

Kirjastojen harjoittaman tieteellisen informoinnin nimeksi suositellaan sanoja *tietopalvelu* ja *informaatiikka*; tämän palvelun suorittaja on *informaatiikko*.

*

Suosittelaa asua *tuotekehittely*.

*

Suosittelaa edelleen *f*:llistä asua *asfaltti*.

Matti Sadeniemi